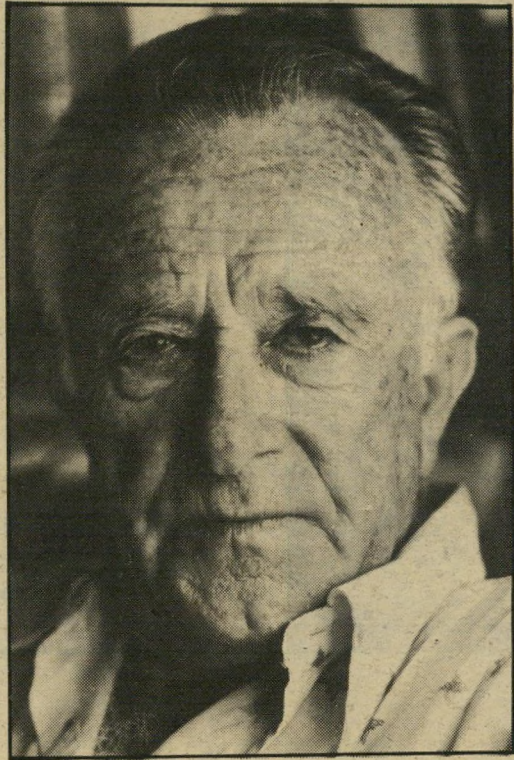


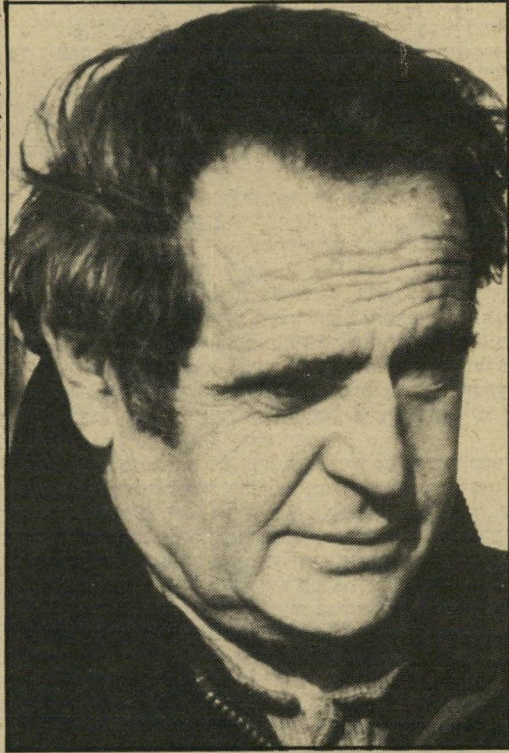
יעקב אורלנד

לאחר קריאה ולאחר זמן



חיים גורי

יחיאל דינור היקר,



ענת סרנסקי, תעלום חזק

היום פגשתי בירושלים את ד"ר רולאנד כסטיאנס. לראשונה התראינו בשירור מוסף המוספים שעסק בין השאר בסיפור החדש הצופן: אדמט. הוא השיב לשאלותיו של דן מרגלית ושלי על משמעות הטיפול בל.ס.ד. שעברת במירפאה של אביו, במחלקה הפסיכיאטרית, באוניברסיטה הממלכתית בליידן שבהולנד, לפני עשר שנים. לאחר המישרד שוחחנו, קבענו שניפגש ואכן נפגשנו. עסקנו כך ובסיפורך.

לפני המישרד קראתי את כתביהיד וגם טילפנתי לביתך והחלפנו דברים ושוב חזרנו ושוחחנו טלפונית. חשתי כי אתה נתון במתח רב וגם אמרת לי כי עלה ברעך. לשרוף את הרפים האלה? הן, כך שיערתי בנפשי, בשל אימת החשיפה הזאת והן בשל הספק שקינן כך לגבי ערכה הסגולי כתעודה סיפרותית. אתה גם אומר בראשית רבר" שלך שם, בעמוד הראשון: "... הנה קראו בשמי, והנה אני שוכב כאן ערום ומצפה לראות עיךבעין את הנורא מכל פחרי — את גילוי הסוד: סודם של סיוטים הפוקדים אותי לילהלילה זה שלושים שנה".

חשנתי, שאם הלכת לשם, לליידן, אל ההתנסות הזאת, משמע מוכרח היית ללכת, ואם כתבת את סיפורה לפרטיו סימן הוא שהיית חייב לכתוב גם את המגילה הזאת, את המיטמך הזה היחיד במינו, להעניק את הדברים לנו, הקוראים. אלה שהיו שם איתך בשנים הרעות ההן ושרדו לחיות ואלה שלא היו שם, כמוני, בני הזמן הזה ובני הזמנים שיבואו. בארצנו ובעולם כולו.

אני, כאמור, לא הייתי שם. הירבתי לקרוא את שנכתב על אושוויץ: מיסמכים, תעודות, זיכרונות אישיים של תלויים וקורבנות, פרוטוקולים של מישפטים שנערכו בהם סופר הסיפור, סיפורת יפה לצורתה וסוגיה. ראיתי יצירות אמנות שעסקו בה, תמונות ופסלים, ציורי שמן וציבועימים, רישומי פחם. צפיתי מאות שעות בסרטיהעודה העוסקים בה ובסרטים אחרים שסוגנו בעיקבות גילוי המציאות היא. שוחחתי אישית איךספור שיחות עם אנשים שהיו שם ושרדו, ראייתי ניצולים. כעיתונאי סיקרתי את מישפטיאייכמן בירושלים מיומו הראשון עד האחרון. היו שנים שבהן עסקתי רק בכך. לפני שנים, ביולי 1981, גם הגעתי לאושוויץ, לאחר ימים רבים, והיא כמוסיאון וחרושת המוות, בירת "הפלאנטה האחרת", כדברך. מבחינה זו, לפחות, אני אמור לדעת משהו על ההווה היא אף שלא הייתי שם.

אני חושב על כך כעת למיקרא שורה שלך: "איך אסביר לה (לרעייתך) שפרופ' באסטיאנס לא יוכל להיות לי אפילו משענת הקנה הרצוף. כי פרופ' באסטיאנס לא היה באושוויץ, ואפילו מי שהיה באושוויץ אינו יודע אושוויץ מהי. גם לא מי שהיה שם שנתייםימים כמוני. אושוויץ הריהי פלאנטה אחרת, ואילו אני, יצירי אנוש שעל הארמה הזאת, אין בידיני המפתח לפיענוח הצופן הזה שאנו קוראים לו אושוויץ".

הדבר נועל בפנינו, כביכול, כל שער להבנת הדברים. אולי משום כך גם התעלפת על דוכןהעדים בירושלים. התובע הקורא בשמך דינור איהר בכך את שני ממריך, ששמרו על פיצול מודע. הרי מי שהיה שם כעת המקיים שבועה הוא ק. צטניק העולה מתוך הזמן והמרחב ההם. והנה אתה נקרא יחיאל דינור לספר על כך במדויק לפני ביתהדין. ראיתי אותך בעלפונך וגם כתבתי למחרת בלמרחב (8.6.1961): "... מדוע הביאו אותנו אל רוכן העדים? כלום סברה התביעה כי האיש הזה יצליח לחולל בנו את נס ההיכרות עם הפלאנטה היא, אשר ממנה בא אלינו, נס חריפעמי העולה ממלותיה ומישפטיה של שפת אנוש? קרה כאן הבלתייגמנע. נסינו הנואש לחרוג מהערון המישפטי ולשוב אל כוכביהאפר, כדי להביאו אלינו, היה נסיון איום מרי עבדו. הוא נשבר... הוא ניסה לצאת מתוך ההכללה המצננה, ניסה להגדיר, כנפיל, את מהות העולם ההוא. הוא הקדים את המאוחר... הוא ניסה להיות יותר מאיש הבא משם. הוא ניסה להיות באיכות השבועה שקיימה אותו בחיים, כדברך, וחלק מחשבון ההשגחה... כעצם אמר את הכל, כל שעתידי היה לומר לאחר מכן היה, מסתבר, פירוט יתר".

גם פה, כספר החדש הזה, אתה עוסק במכע עיניהם של ההולכים — עיניהם מביטות בי ועיניי מביטות בהם, עיני ההולך בעיני הנותר, תחת שמים שותקים מעל וארמה שותקת מתחת". מי אני שאוכל לשפוט את צערך במסע הזה, מסע הל.ס.ד. אל אשר היה שם. ישנו משהו מגרה ומרתיע בקריאת רוח ההתנסות הזאת וגם אני שאלתי את עצמי בעת קריאת הדברים: האם יתגלה בעזרת הסם הזה, בשימוש פואי מבוקר, מימד חדש ביצירתו של ק. צטניק שהיה לדינור בגלוי מה ייאמר ולא נאמר עדיין בטלמנדרה, בבית הבובות. כפיפל, בהענימות, בכוכב האפר? מה יסוף הטיפול הזה לא רק לנפש המתיסרת כל כך אלא ליצירה הסיפרותית שלו? הן כסופר כתב הוא עד עתה את הדברים, בגוף שלישי. והנה עתה גוף ראשון או גוף ראשון ושלישי יחדיו.

ד"ר רולאנד באסטיאנס הסביר לי כי "הטיפול הוא אמצעי להחזרת אדם אל ראשית הטראומה. ישנם אמצעים תרופתיים או היפנוטיים. ישנה סכנה שהמטופל יברח". החשיפה היא כה קשה שאתה בורח אל אמוניה ושיכחה". הוא גם סיפר לי כי לפני עשר שנים זכר אירוע שפקד אותו כאשר היה בן שלושה חודשים ושמע את צעדי הגרמנים שבאו לאסור את אביו, שהיה איש המתרת ההולנדית. איני יודע איזו שיטה החזירה אותו. הוא אומר שניתן להחזיר אדם גם אל חוויות התקופה העוברית.

ד"ר רולאנד באסטיאנס מציין כי אחר-מתוך-שש-מאות שרר המונות הריכוז, ובאושוויץ אחר-מתוך-ארבעת-אלפים. החוקים נשארו, לאו רווקים החוקים מבחינה פיסיית אלא מבחינה נפשית. "פיתוח מנגנוני הגנה, ריסיק האנטנות... אך מה שמאפשר לו לשרוד מכבד עליו להשתחרר לאחר השיחרור. הוא חי בגטו הריגשי שלו. בונה חומות ולא מצליח לצאת. דבר לא חודר ודבר לא יוצא. מרוב, כמובן, באלה הנוקקים לסעד נפשי..."

זהו תחום מפחיד שאינני מתמצא בו כהלכה. לי, כקורא, הספיק ספריך שכתבת עד עתה וכמעט

(דברים בשולי סיפורו של ק. צטניק, הצופן: אדמט)

כל אדם נושא בתוכו את גיהינומו, ככל שהיקרהו גורלו. אם לפי סארטר, גם גן-עדנו של אדם נטוע בו פנימה. יהודי אחד, משיכמו ומעלה, נשא פעם את צלובו למוות שלוש-עשרה תחנות בנתיב הייסורים. שלוש-עשרה תחנות משך יום אחד בלבד. עד שקרס, משיכמו ומטו, נקוב ומדוקר, והפטר יהודי אחר, כאלפיים שנים לאחריכך, שש כנפיים לכתפיו, נושא את צלובו אלינו ממרחקי כוכבי-אינרמכאן, בלי שום תחנות ברך, וניצלה בגיהינומו שנות-אפר ושנות-אש, יוסיוס ושעה שעה מאז נסיקתו לחלל, והוא מפטיר באונינו השכם והערב: "אין סליחה להם, משום שידעו היטב מה הם עושים".

סיפורו החדש של ק. צטניק, לאחר סלמנדרה ובית הבובות. אינו "גן-עדן", כמובן. אך גם אינו עוד אוד מוצל מאשה של גיהנום. אינו יכול להיות שוב כזה. מי שחווה פעם את התופת וניסה לתאהיכמו, והשטן הינחה את קולמוסו והיתיר לו מיכוות-אש שהפכה היא עצמה לשואה מתמשכת מעבר לזמן ולמקום, שואה אישית לכורה ומסוגרת כצינוק, שאין מנוס לו ממנה אלא בקץ הגוף או קץ הנפש, הווה אומר: מוות או טירוף — מי שבך חווה את האימה, הבלתי מושגת עד כה על עפרי-כוכבנו, הבלתי-מוכנת לרוח אנוש, אינו מסוגל לתאהיכמו פעמיים. האפוקליפסות הנחרדות של דינור הימים יכולות אולי למצוא כפילות לעצמן. זו, שבאה מעבר להוויות דינוריהימים, היא יחידה לתולדותיה.

אפשר, איפוא, להבין, תוך כדי קריאה, למה רומה כליכך סיגנונו של ספר חדש זה לרשיה "הספה הפסיכיאטרית", המתנהל כאילו על מימנחות, מיו לחשינחש של העלאת אוכות מארץ, שעה שנחשו ועקבו שורצים במעמקים, וחללים סביב לאש ומיתראים לקרב אליה. מרי פעם מסייעת זריקת ה-L.S.D. לפרוץ מויצה אחת, לשחרר שרץ מן המאורה האפלה, ולחזור אל אוריהוים ואל שפיות-הרעת. אבל אין זו שוב אותה דעת. דעת שעמדה מקרוב כליכך על דעת הדברים, אינה יכולה שוב להיות אותה הדעת. וכיוון שאינה אותה הדעת, גם אינה יודעת שוב לכלכל את המסר הנוער מן הכיבוש, כמאז.

אבל אין זו נסיגה ווראי לא חולשת-דעת. אני סבור שגם ק. צטניק עצמו לא נתכוון לכך. ואם יאמר לי שהוא פוחד מפני עצמו ומפני מה שגרם לו הזמן — אמנין לו ואבין לו. גם אצדיק בלא רתיעה את חיבורו של יומן-התראפיה הזה, שהוא כמין ססתום אחרון לבקיעת שארית הלב מלוע הריהגעש. אחרכך לא יהא איכפת לו דבר. אחרכך יכסה ענן את פיהפרצות הענק, ואד יעלה מן הארץ להשקות את פיצעי ההר. והחידה תישאר חידה.

התהיה המעניינת (אם בכלל אפשר להשתמש כאן בתארי-פועל כאלה) במיהותו של היצור האנושי (עימות המבטים שבין הקורבן לבין רוצחו, או אפשרות החילופין שביניהם), או הדחקת המצב המיתי אל תוך עלילת אושוויץ באמצעות המיסתורי (ובאמת) — וכי איך אחרת ניתן להמחיש קאטאסי טרופה נפלת, אנטיריאליט ובלתי-משוערת שכזאת? באמצעות אותו צופן סמאנטי שבצירוף-האותיות המאגי, המציל אותו מרי פעם מן השטן, כמין קמיע, שהוא עצמו אינו יודע מה משמעותו — יש בהם כדי לאלץ את מחשבתנו להרהר בפלצות כמניחה יסודות של אמונה רתית, כביכול. ולא היא. אומנם כן, נאמר "פחד אני יצחק", אבל הפחדים הפרימיטיביים הקמאיים של המיירא כבר מצאו להם מזמן פרשנות פילוסופית תבנית הרבה יותר, המפצה הן את שיכלנו והן את יצר הנסתר שכנפשונו.

אם ללמוד מוסר-השכל מספר קשה ונחרד זה, הייתי סבור שאפשר למוצאו דווקא בצורה ובניסוח שאלותיו של הפרופסור באסטיאנס, המלווים בהורקת ה-L.S.D. בחינת "טרא בטרוא פגע", לאחר "מינה באינס לא פגע". בחינת כימיה, שמרכיביה פורצי חומות בדעת-אנוש ובהתנהגותה, אל מול כימיה אחרת שנהרסה עליידי אותה דעת עצמה. ואיך זיל גמור. סוף-דבר: ספר שיתבע מאיתנו מתן דעת, ובמהרה — אם רק הפצי חיים אנחנו.